ТРЕТЄ ВИДАННЯ ЗАКАРПАТСЬКИХ БАЛАД У ЗАПИСАХ П.В. ЛІНТУРА*

Вихід у світ збірника «Народні балади Закарпаття» (Ужгород, 1959) у записах Петра Лінтура було сприйнято як подію в культурному житті краю: суперобкладинка (на сюжет балади «Бондарівна») та ілюстрації-вклейки (до шести балад) знаних художників Антона Кашшая та Федора Манайла, подарунковий формат, досить великий наклад (25000 примірників), добір текстів, у яких віддзеркалилися історичні й побутові трагічні події у житті краян від давнини (часи вірувань про можливість перетворення людини в дерево чи птаха) до часів Карпатської України (балада «Ци чули'сьте, милі браття?», більше знана за початковими рядками «Там, над Хустом, ворон кряче»). Книга сприймалася як подарунок літературознавцю і фольклористу Петру Лінтуру від його друзів-художників, які в значній мірі ініціювали видання, оскільки 50-річчя укладача книги прийшлося на чорносмужний період в його біографії: у 1959 році авторитетного літературознавця і фольклориста обласним партійним керівництвом та прислужниками тоталітарного режиму було піддано гострій критиці за публікацію щоденника закарпатського будителя Олександра Митрака, звинувачено в ідеологічній невідповідності комуністичним ідеалам, оголошено «захисником попівства». Тож тільки через чотири роки після виходу його баладної книги у світ молодий вчений Інституту літератури АН України закарпатець Олекса Мишанич зміг опублікувати позитивний відгук про неї – у журналі «Народна творчість та етнографія» (1963, № 2).

П. Лінтур на той час був добре підготовленим баладознавцем, бо, вивчаючи у 1930-1937 роках філологію у Карловому університеті в Празі, він слухав лекції з цих питань викладачів-славістів Іржі Горака і Володимира Францева та штудіював публікації про балади Івана Франка, Володимира Гнатюка та Філарета Колесси, а також, навчаючись для підвищення кваліфікації фольклориста у Белградському університеті, слухав відповідний лекційний курс сербського літературознавця Павела Поповича, записував пісенну творчість бачванських русинів. Знаючи про здобутки і проблеми баладознавства східних, західних і південних слов'ян, Петро Лінтур після ряду фольклорних експедицій в села Закарпаття вирішив вписати у контекст пісенної творчості слов'янських народів і зафіксований Яном Благославом у рукописній «Граматиці чеської мови» (не пізніше 1571 року) текст пісні про Стефана-воєводу «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?», і почуту в 1940 році на Хустщині «сумну співанку» про смерть захисника Карпатської України «Там, над Хустом, ворон кряче». Обидва твори виникли на історичному перехресті словянських культур, мають жанрові ознаки балад, першою відкривається, а другою завершується його ошатно оформлена книга народних балад Закарпаття.

Відомо, що він був задоволений цим виданням, адже в Україні це було перше зібрання балад, опублікованих окремою книгою, але одночасно відчував незадоволення, бо із 400 записаних ним балад у збірник включено тільки 44, в текст пісень втручалися «борці з діалектами», було відкинуто ідею подати кілька варіантів одного й того ж сюжету, що давало би можливість простежити впливи на пісенну творчість русинів фольклорної традиції румунів, угорців, словаків та українців Подніпров'я. Тож фольклорист наполегливо працював над підготовкою до друку наукового видання балад. Хрущовська ідеологічна відлига уможливила опублікування такого збірника на видавничій базі Львівського державного університету.

Друге видання «Народних балад Закарпаття» (Львів, 1966) має науковий характер: осяжна (46 сторінок) вступна стаття записувача та укладача текстів, із понад 600 закарпатських баладних пісень, зібраних фольклористом на території Закарпаття, до збірника, з виокремленням 66 баладних мотивів («невістка, заклята в тополю», «дочка пташкою прилітає до матері» і т.д.), включено 141 текст, тобто подано й варіанти, при цьому збережено мовні особливості зафіксованих баладних текстів із зазначенням у примітках часу і місця запису, біографічної інформації про виконавця кожної пісні та паралелей до кожного сюжету із 54 збірників пісенної творчості українців, білорусів, росіян, чехів, словаків, поляків, сербів та хорватів.

Схвальне слово про друге видання балад у записах Лінтура сказали Ян Коморовські («Slovenský národopis», 1968, № 3), Орест Зілинський («Slavia», 1972), поети Володимир Фединишинець («Друг читача», 1967, 1 серпня) та Петро Скунць («Закарпатська правда», 1968, 3 березня). І тільки в одній рецензії – в рецензії Миколи Мушинки «Щедрий ужинок закарпатських балад» («Дукля», 1968, № 1) – вказано на один суттєвий недолік збірника: «П.В. Лінтур публікує лише тексти балад без мелодій, а текст без мелодії є лише половиною пісні».

Це й спонукало знаного на Закарпатті науковця Івана Сенька, який активно досліджує спадщину свого вчителя (написав монографію «Заповнена анкета, або Життєпис Петра Лінтура»,1999; уклав збірник матеріалів до 100-річчя від дня народження Лінтура «Будівничий культури», 2010 та ін.), взятися за підготовку третього (посмертного) видання/перевидання збірника народних балад Закарпаття у записах знаного в слов'янському світі баладознавця.

© Бобинець С., 2014

У передмові «Знакові зустрічі на перехресті слов'янських культур» до збірника «Народні балади Закарпаття у записах Петра Лінтура» (Ужгород: Карпати, 2013) укладач пояснив, у який спосіб вирішив зберегти достоїнства видання 1959 року (доступність для масового читача, ілюстрації художників Антона Кашшая та Федора Манайла) і видання 1966 року (повнота опублікованих баладних мотивів, збереження в текстах особливостей місцевих говірок) та наблизити нове видання до тих шанувальників народної пісенної творчості, котрі сприймають її у нерозривній єдності текстів і мелодій: «Для цього, не руйнуючи структуру збірника 1959 року, розширюємо його зміст текстами із львівського видання, а в додатку, підготовленому Тетяною Росул та Іваном Хлантою, подаються вірогідні мелодії до тих текстів. Не відкидаючи сюжетно-тематичні засади систематизації баладних пісень Олексієм Деєм (академічні видання кінця 1980-х років) чи Степаном Мишаничем (у збірнику «З гір Карпатських», Ужгород, 1981), зберігаємо запропонований Петром Лінтуром історико-хронологічний принцип класифікації цих ліро-епічних перлин пісенного фольклору Закарпаття як нагадування про важливий етап розвитку українського баладознавства».

У третьому виданні, крім назв балад (як у першому ужгородському збірнику), подаються наукові підназви за мотивами (як у львівському виданні), тож у збірнику представлено 77 пісенних текстів, 55 баладних мотивів (мотив «невістка, заклята в тополю» презентують два тексти: «Оженила мамка сина, привела невістку» із Міжгір'я та «Оженила мати сина, привела невістку» із с. Богдан Рахівського р-ну; «Через річеньку, через быстреньку»: «дочка пташкою прилітає до матері» … і т.д.). Із першого видання збережено передмову Лінтура «Народні пісні-балади Закарпаття» (з деякими доповненнями), 5 розділів «З давніх-давен», «Про турецьку неволю», «З часів кріпацтва», «Про опришків», «З недавнього минулого», ілюстрації та заставки, в оформленні використано малюнок суперобкладинки, а із другого видання – автентичні тексти, принцип коментарів.

Добре, що у третьому виданні збережено передмову Лінтура, яка витримала випробування часом, подає шість ознак баладної пісні, виокремлені закарпатським баладознавцем. Заслуговує на увагу 8-сторінкова, але насичена інформацією про розвиток балади в Європі, закріплення терміну на ознаку цього жанру в українській фольклористиці, роль Лінтура як фундатора досліджень про баладні пісні Карпат – їх ґенезу, ґрунт для виникнення та побутування, міграцію в поліетнічному середовищі, функції в житті русинів-українців.

Але хочеться зробити наголос на тому, що є нового у третьому виданні. Післямова Тетяни Росул та Івана Хланти має дуже промовисту назву: «А пісня має два крила – слово і мелодію». В теоретичній частині (мабуть, більше належить фольклористу Хланті) детально розглянуто історію видань народних пісень без нот (М. Лучкай, Г. Де-Воллан, Я. Головацький, М. Врабель, Вацлав з Олеська, Оскар Кольберг) та з нотами (В. Талапкович, Ф. Колесса, Д. Задор, Ю. Костьо і П. Милославський), простежено долю записів з фонографом, які здійснив на Закарпатті у 1929 та 1935 роках мовознавець Іван Панькевич. Тож видання робить сучасним оригінальний додаток вірогідних мелодій до опублікованих у збірнику текстів. Музикознавець Тетяна Росул, на нашу думку, до підбору нотних прикладів підійшла дуже ретельно. «Обираючи мелодичні варіанти текстів балад, – читаємо в післямові-додатку, – ми включили до даного видання ті, що здебільшого відповідають музичним діалектам зразків, зафіксованих П. Лінтуром. При формуванні нотної частини «Народних балад Закарпаття у записах Петра Лінтура» ми опиралися на такі збірки народної музичної творчості, які містять найбільшу кількість баладних зразків». Збірки з автентичним записом мелодій – це упорядковані З.І.Василенко «Закарпатські народні пісні» (К., 1962), С.В. Мишаничем – збірник балад «З гір Карпатських» (Ужгород, 1981), «Народні пісні підкарпатських русинів» (Унгвар, 1944) Д. Задора, Ю. Костьо та П. Милославского, «Украинские песни Закарпатья» (Москва, 1968) В. Гошовського. Слід наголосити, що в музикознавчій частині післямови дана заслужено висока оцінка записам та публікаціям пісенної творчості закарпатців, зроблених найретельніше Володимиром Гошовським, який першим почав вивчати музичні діалекти краю, ведучи пошуки універсальної класифікації пісенної творчості не за принципом різномовних текстів, а на основі їх мелодій і ритмів… За відсутності звукового першоджерела, з яким можна б порівняти достовірність нотацій В. Гошовського, С. Мишанича, З. Василенко та інших і пересвідчитися в їхній адекватності, музикознавець Тетяна Росул подає матеріал як історичний документ минулого без радикальних редакторських втручань. Тепер кожен, хто візьме в руки «Народні балади Закарпаття у записах Петра Лінтура», подумки подякує їй за те, що зробила баладні пісні збірника двокрилими – до текстів додала мелодії.

Органічно введено в структуру третього видання «Народних балад Закарпаття» і статтю Лесі Поліхи «Еволюція почуттів у графічному оформленні балад Антоном Кашшаєм і Федором Манайлом» – про своєрідність художнього оформлення першого видання. Мистецтвознавець переконливо аргументувала тезу про відмінність оформлення закарпатського збірника від аналогічних тодішніх видань в Україні, про продовження ілюстраторами місцевих традицій 1930-1940-х років (оформлення книг Йосипом Бокшаєм) та про врахування принципів оформлення фольклорних видань у Словаччині («Народні пісні» Яна Коллара та «Словацькі народні балади» Іржі Горака). На думку Л. Поліхи,

художники Антон Кашшай та Федір Манайло подбали про те, щоб вона привертала до себе увагу і форматом, і колористикою, тобто відповідністю форми змістові, коли оформлення і тексти несуть читачам усієї України інформацію про Закарпаття, утверджують термін «балада», творять добру славу талановитим співцям краю і збирачеві народних пісенних шедеврів Петру Лінтуру, демонструють основні риси закарпатського малярства.

Є в збірнику деякі недогляди: збереглися примітки (с.196) до двох не опублікованих в основному корпусі текстів; не враховано в примітках, на якій сторінці книги до кожного баладного тексту можна знайти відповідну мелодію. Та це не міняє захоплюючого погляду на впорядкований фольклористом Іваном Сеньком збірник записаних Петром Лінтуром балад, що сприймається як продовження укладених авторитетним лінтурознавцем книг «Зачаровані казкою: українські народні казки Закарпаття в записах П.В.Лінтура» (1984), «Три золоті слова: закарпатські народні казки Андрія Калина, Михайла Галиці, Василя Королевича в записах Петра Лінтура» (2008). Про значимість цього збірника можна сказати словами Миколи Мушинки із рецензії в журналі «Дукля» на львівське видання 1966 року: «Книжка П. В. Лінтура є найповнішим збірником українських балад: як така, назавжди увійде в основний фонд не лише закарпатської, але й загальноукраїнської культури». Варіанти нотних записів мелодій піднімають книгу на рівень академічного видання українських балад Олексієм Деєм («Балади: кохання та дошлюбні взаємини», 1987; «Балади: Родинно-побутові стосунки», 1988) та впорядкованого С.В. Мишаничем збірника «З гір Карпатських» (1981). Третє видання записів балад Лінтуром є солідним пам'ятником закарпатському вченому-славісту, помітним явищем у баладознавстві.

Степан Бобинець,
канд. філологічних наук, доцент